

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Varga Norbert

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin:
Migráció az aranykorban

Juhász Lajos

Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése

Lőrinczné Bencze Edit

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései,
válságmenedzsment Horvátországban

Zsuzsanna Kovács

The cultural 'map' of a micro-region

Vajay Zsuzsanna

Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében

2014/2

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Megjelenik évente négy alkalommal

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc, Dr. Fábian Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD,
Dr. Kulcsár László Csc, Juhász Zita PhD, Dr. Obádovics Csilla PhD,
Törőné Dr. Dunai Anna PhD.

Szerkesztőségi titkár: Dr. Juhász Zita PhD

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest), Dr. Irena Zavrl PhD (FH Burgerland University of Applied Sciences).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts: Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját. / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:

/ Send manuscripts and letters by e-mail only to: zjuhasz@ktk.nyme.hu

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll.

/ Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismeretésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Prof. Kulcsár László

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar
Sopron Erzsébet. u. 9. 9400 Hungary

Web oldal / web page: <http://gt.nyme.hu>

Előfizetés:

Intézményeknek: 2800 Ft./év

Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év

Példányonkénti ár: 700 Ft./dupla szám: 1400 Ft.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2014 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

6. ÉVFOLYAM

2014.

2. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 75

A folyóirat megjelenését a Pallas Athéné Domus Scientiae Alapítvány,
a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán megrendezett
„Makrogazdasági döntések – hálózati szinergiák” nemzetközi tudományos konferencia
támogatója finanszírozta.

TANULMÁNYOK

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az aranykorban	3
<i>Varga Norbert</i>	
Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése	16
<i>Juhász Lajos</i>	
A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban	31
<i>Lőrinczné, Bencze Edit</i>	
The cultural ‘map’ of a micro-region	45
<i>Zsuzsanna Kovács</i>	
Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében	57
<i>Vajay Zsuzsanna</i>	
KÖNYVISMERTETÉS	69
Globalizáció – válságkezelés – megoldás =”JÓL-LÉT” [<i>Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér – Folmeg Márta: Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában Kiadó: Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár 2014 332. oldal (ISBN: 978-615-5075-19-3)</i>]	
<i>Kovácsné Henye Livia</i>	
Table of Contents/Abstracts	75

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban

Lőrinczné Bencze Edit , PhD

Kodolányi János Főiskola

Társadalom- és Bölcsészettudományi Intézet

ABSZTRAKT Horvátország a Nyugat-Balkán régió legfejlettebb államaként 2013. július 1-től az Európai Unió tagja lett, de a csatlakozással egyidejűleg mélyülő gazdasági problémákkal kell megküzdenie. Ezek csak részben köszönhetőek a világméretű gazdasági válságnak, melynek hatásai 2009 elejétől gyűrűztek be az országba. Valójában a válság csak felszínre hozta azokat a súlyos és megoldatlan kérdéseket, melyek a piacgazdaságra történő átállás során keletkeztek. Bár az állam hosszú idősoros gazdasági mutatói az ezredfordulótól kezdve pozitív mérleget mutattak, valójában a válsággal súlyosbított későn megkezdett és be nem fejezett reformoknak, a részlegesen megvalósuló strukturális átalakulásnak, a prociklikus gazdaságpolitikának köszönhetően, a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hanyatló növekedési pályára állt és hosszantartó és mély válságba került.

KULCSSZAVAK horvát gazdaság, prociklikus gazdaságpolitika, makrogazdasági mutatók, munkanélküliség, szegénység

Bevezetés

A gazdasági válságot megelőzően Horvátország hosszú idősoros gazdasági mutatói alapvetően jónak bizonyultak, a gazdaság látszólag stabil és erős volt, melyet alátámaszt, hogy a krízis előtti öt év átlagát vizsgálva a GDP éves növekedése meghaladta a 4%-ot. Az EU csatlakozás gazdasági kritériumainak teljesítése során sikerrel vette az akadályokat, így a Nyugat-Balkán térségének legfejlettebb állama 2013. július 1-től az EU 28. tagja lett. Eközben azonban a 2008-ban kezdődő gazdasági válság, és annak a Közösségre való negatív hatásai az országban éppen elkezdett és szükségszerű szerkezeti átalakulást és a gazdasági reformokat megakasztották, s ez Horvátországot hosszú távú, immár 5 éve tartó hanyatló növekedési pályára állította.

Az ezredfordulótól a válságig terjedő időszakban a térségben egyedülállóan sikeres makroökonómiai eredményei ellenére a horvát gazdaság fő jellemzője, hogy az ország strukturális átalakítás gondjaival néz szembe, s e problémák a válság idején hatványozottan vetették vissza Horvátország versenyképességét.

A recesszió felszínre hozta azokat a belső problémákat, amelyek a horvát gazdaságban magában rejlenek, s mára már egyre inkább nyilvánvaló válik, hogy elsősorban nem a világgazdasági válság hatásai, hanem sokkal inkább a horvát gazdaságpolitika korábban említett negatív trendjei állnak a jelenlegi nehézségek hátterében. Így a jelentős mértékű külföldi tőkebefektetések hiánya miatt nem jött létre modern nagyipar, a meglévő cégek állandó likviditási gondokkal küszködnek, s nem képesek még a hazai igények kielégítésére sem, nemhogy megfelelő exporttevékenységre. Az ipar megkésett szerkezetátalakítása, a versenyképtelen export iparágak következtében még a gazdasági fellendülés időszakában is csak korlátozott mértékben tudott termékeivel megjelenni a világpiacon, s ennek megoldása a horvát gazdaság recesszió utáni teljesítésének is kulcseleme. Mindehhez hozzájárul a korszerűtlen mezőgazdaság, melynek a kedvezőtlen birtokstruktúra, az elaprózott, tőke- és eszközhiányos kisbirtokok miatt hatékonysága meglehetősen alacsony fokú és a legkevésbé sem versenyképes. Az idegenforgalom és az ahhoz kapcsolódó magas színvonalú szolgáltatóipar, valamint a közlekedési infrastruktúra mindig is kiemelkedő szereppel bírt, de a válság idején ezek is visszaestek és az ország nem képes ezen ágazatokból olyan előnyt kovácsolni, ami versenyképességének megőrzését biztosítani tudná.

A válságot megelőző időszak látszólagos prosperitása ellenére a horvát gazdaság tehát strukturális problémákkal küszködik, mert a függetlenné válás után a nagy szerkezeti reformok elmaradtak, vagy felemás módon mentek végbe. A gazdasági nehézségek a külső válság következtében felerősödtek és a belső problémák miatt a válság hosszabb, a kiigazítás költségesebb és lassúbb folyamat, s ezáltal mély recesszió jellemzi a horvát gazdaságot.

Ljubo Jurčič mindezek alapján atipikusnak tartja Horvátország gazdaságát, mely ellentétben a tipikus² gazdaságpolitikával, a fogyasztást, a kereskedelmet, az importot ösztönzi és erőteljes külső eladósodást, túlzott költségvetési hiányt, valamint a termelés és foglalkoztatás csökkenését eredményezi. (Jurčič 2011)

A 2008-ig tartó pozitív gazdasági mutatókat elsősorban a bővülő hazai kereslet és a belső fogyasztás növekedése eredményezte, melyet fokozott a nagy mennyiségű külföldi tőke beáramlása és az olcsó hiteleknek köszönhetően az emelkedő hitelállomány, amely fokozatos és növekvő eladósodáshoz vezetett. A növekedés motorjai között a magánbefektetéseket, a külkereskedelem és a

2 A tipikus gazdaságpolitika a termelés bővítését, a foglalkoztatás növelést, az életszínvonal emelését, vagyis a fenntartható növekedést és versenyképességet állítja középpontba, s az import helyett az exportot ösztönzi.

pénzpiacok liberalizációját, az import nagyarányú bővülését tarthatjuk még számon, ezek azonban hosszú távon nem képesek az ország versenyképességét fenntartani. Mindemellett olyan iparágak erősödtek meg – építőipar, pénzügyi szektor, kiskereskedelem – amelyek termékei nem a kereskedelmi forgalom részeként eredményezték a gazdaság bővülését. Így nem csoda, hogy a válság hatására a horvát gazdaság emelkedése már 2008-ban 2,1%-ra mérséklődött, mely az előző évi 5,1 %-os növekedéshez képest hatalmas visszaesés, ennek ellenére azonban még pozitív mutató. A gazdaság 2009-ben vett ténylegesen negatív irányt, amikor is -6,9%-on állt meg. (CNB 2014)

A válságból való kilábaláshoz a gazdaságpolitika teljes átalakítására, strukturális változtatásokra van szükség. Ezt támasztják alá a horvát makrogazdasági mutatók, melyek szerint 1996 és 2009 között a GDP 47%-kal, a személyes fogyasztás 92,4%-kal, a közületi fogyasztás 114,6%-kal, az export 125,6, míg az import 72,4%-kal növekedett. Ezen eredmények bár a laikus szemlélő számára pozitív kicsengésűek, és a növekedés jeleinek tűnnek, mégis hosszú távon fenntarthatatlanok, s a visszaesés mindenképpen bekövetkezett volna, a válság csupán hatványozta ezek negatív hatásait. (Jurčić 2011)

A horvát makrogazdaság a válság időszakában

A globális válság 2008-ban még csak kis mértékben érintette az országot, gazdasága ekkor még stabilnak volt mondható, s számottevő visszaesés csak 2009-től következett be, mely az állam makrogazdasági mutatói is egyértelműen tükrözik. Az első táblázat adatai alapján érzékelhető, hogy a 2009 és 2010-es mélypont után 2011-ben lassú javulás kezdődött és az előrejelzések 2012-t már a válságból való kilábalás, a növekedés megindulása évének prognosztizálták. Ezen remények azonban nem váltak valóra, 2012-ben újabb visszaesésnek lehetünk tanúi, vagyis Horvátország is beleillik azon államok sorába, ahol a válság „W” alakot öltve, a gazdaság kisebb fellendülés után ismét mély depresszióba esett.

Az idősoros gazdasági mutatók azt tükrözik, hogy a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hosszantartó és mély válságba került. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság előtérbe helyezte azokat a megoldatlan, vagy csak részlegesen véghezvitt strukturális problémákat, melyek az ország rendszerváltó jellegéből és a piacgazdaságra történő átállás nehézségeiből fakadt. Ezek közül kiemelkedik a relatíve magas államháztartási hiány, mely a 2009-2013 közötti időszakban átlagosan a GDP 6%-ában állapodott meg. A magas állami kiadásokban nagy szerepet játszanak a helyi önkormányzatoknak nyújtott támogatások, az állandó forráshiánnyal küszködő egészségügy (GDP 7,7%-a), a nyugdíjrendszer fenntartásának nehézségei (GDP 11,5 %-a), és más szolgáltató ágazatok számára biztosított hitelek és támogatások, továbbá a még mindig magas állami tulajdonrészesedés.

1. táblázat Horvátország makrogazdasági mutatói 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
népesség (millió)	4 436	4 434	4 429	4 418	4 403	4 268	4 268
1 főre jutó GDP (euró)	9 781	10 722	10 111	10 060	10 043	10 241	10 155
reál GDP (%)	5,1	2,1	-6,9	-2,3	0,2	-1,9	-1,0
infláció	2,9	6,1	2,4	1,1	2,3	3,4	2,2
államháztartás egyenlege GDP %-a		-3,3	-4,6	-5,4	-5,5	-4	na.
folyó fizetési mérleg GDP %	-7,3	-8,9	-5,1	-1,1	-0,9	-0,1	1,3
államadósság GDP %	33,3	30,0	36,6	44,9	51,9	55,8	66,8
export GDP %	42,1	41,7	36,4	39,9	42,4	43,7	43,2
import GD %	49,3	49,7	39,8	39,8	42,3	42,8	41,9
munkanélküliségi ráta (ILO)	9,6	8,4	9,1	11,8	13,5	15,8	17,6
foglalkoztatási ráta	44,2	44,5	43,3	41,1	39,5	38,1	-

Forrás: Croatian National Bank (2014) Bulletin 201. Year XX, March 2014. The Institute of Economics: Croatia Economic Outlook Quarterly 2007-2013, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface. <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>, Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period; NATIONAL Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013

Mindezek következtében az állami kiadások csökkentése alapvető prioritásként fogalmazódott meg az ország Stratégiai Fejlesztési Keretprogramjában, valamint a válságkezelő tervezetekben, melyek célul tűzték ki az államháztartás nagy rendszereinek reformját, a szociális kiadások csökkentését, a jóléti rendszer átalakítását, valamint a közszolgáltatások szerkezeti átalakítását és részleges liberalizációját, működésük piaci alapokra való helyezését és nyereséggé tételét. A válságkezelő intézkedések között az állami szubvenciók nagyfokú csökkentése is célként jelentkezett, hiszen az államháztartás növekvő hiányában ez a tétel is nagy összeggel szerepel. Szükségesnek tartják mérsékelni azon állami garanciákat, melyeket elsősorban a közszolgáltatásokban és a közlekedési ágazatban veszteségesen működő állami vállalatoknak nyújt a kormány. (National 2013)

A folyó fizetési mérleg hiányának növekedése és az eladósodás 2000-től kezdve állandósult, melyek nem kis mértékben annak köszönhetőek, hogy a horvát bankok külföldi kézbe kerültek és a külföldi működő tőkebefektetések is elsősorban a befele orientált ágazatokban valósultak meg. Így amikor a válság következtében a tőkebeáramlás hirtelen visszaesett, ennek számtalan negatív következménye lett, többek között az export csökkenése, a beruházások, különös tekintettel a külföldi tőkeberuházások visszaesése. A recesszió hatásaként a belső fogyasztás erőteljesen visszaszorult, s mindez kombinálva a gyorsan romló munkaerőpiaci környezettel, a munkanélküliség növekedésével, a csökkenő arányban rendelkezésre álló

jövedelemmel és a szigorúbbá váló banki hitelezéssel tovább mélyítették a visszaesést. A gyenge belső gazdaság tovább csökkentette a felhalmozott adósságalomány visszafizetésének esélyeit, s ez mint egy gazdasági spirál a válság további mélyülését és az állam sebezhetőségének növekedését eredményezte. (COM 2014)

Mivel láthatóan mind a költségvetés hiánya, mind az államadósság tartósan átlépi a stabilitási és növekedési paktumban lefektetett, a bruttó hazai termék (GDP) 3, illetve 60%-ában megállapított küszöbértéket, így a Bizottság javaslatára a Tanács 2014-ben túlzottdeficit- eljárást indított az éppen tagságának első hónapjait számláló Horvátország ellen. Brüsszel szerint 2014-ben a horvát kormánynak 4,6 százalékon kellene tartania a deficitet, 2015-ben 3,5 százalékra szorítania a hiányt, hogy a költségvetés 2016-ban már csak a GDP 2,7 százalékával tartalmazzon több kiadást, mint bevételt. (Council 2014, Lévassieur 2014)

A piacgazdaságot építő Horvátország a prociklikus fiskális politika mellett tette le a voksot, mely azt jelenti, hogy egyrészt a 2008-ig tartó fellendülés időszakában a gazdasági expanziót és gazdaságélénkítést helyezte az előtérbe, miközben az állami kiadások növekedtek az adók pedig csökkentek, vagyis éppen akkor élénkítette a gazdaságot, amikor a legkevésbé volt szükség az expanzióra. A prociklikusság másrésztől abban nyilvánult meg, hogy a recesszió idején – amikor a legnagyobb szükség lett volna a gazdaság élénkítésére – a horvát kormányzat fiskális megszorításokat vezetett be. Ezen elhibázott gazdaságpolitika következtében tartós nyomás nehezedett az államháztartási hiányra, mely probléma a válság idején kulminálódott. Azok a reformtörekvések, melyek az államháztartás strukturális hiányosságainak kiküszöbölésére – főként a kiadások csökkentésére – irányultak nem hozták meg a megoldást. Tovább növekedett a költségvetési hiány és ennek következtében az állam eladósodása, mely 2008 (30%) és 2013 között megduplázódott és elérte a GDP 66,8%-át. A 2011 decemberében beköszönő új kormányzat 2012-ben ugyan konszolidációs intézkedéseket vezetett be, de a következő évben ismét lazult a költségvetési fegyelem, és a kormány két alkalommal is felülvizsgálta és módosította a költségvetési hiánycélt. (COM 2014)

Az első táblázat adatai tükrözik, hogy az állam makroökonómiai és versenyképességi mutatói 2009-től kezdve negatív irányt vettek és az azt követő négy évben ez a tendencia folytatódott. Habár a 2011-es év reményekkel kecsegtetett, hiszen a GDP 0,2-es növekedést produkált, a következő év ismét visszaesést eredményezett és a makroökonómiai mutatók minden tekintetben a válság további mélyülését tükrözték. A GDP az előző évi növekedés után ismét -1,9%-ra csökkent, melynek hátterében a kedvezőtlen munkaerőpiaci feltételek – a foglalkoztatás 2,4%-kal esett vissza –, valamint a lakossági fogyasztás, és a bruttó állóeszköz-felhalmozás további csökkenése áll. A negatív tendenciákat 2012-ben csak részben mérsékelte az export növekedése és az import csökkenése. (Government 2013, Bertelsmann 2014)

Bár az infláció még mindig alacsony, 2012-ben a válság időszakában legmagasabb értéket, 3,4%-ot mutatott, mely az előző évinél 1,1 %-kal magasabb volt és jelentősen meghaladta a 2012-2014-re vonatkozó Előcsatlakozási Gazdasági Programban feltételezett 2,4%-ot. Az inflációs mozgásokat részben az általános forgalmi adó 23%-ról 25%-ra való emelése okozta (2012. március 1), bár az is igaz, hogy bizonyos termékcsoportoknál – étolajak, zsírok, gyermekeledel, fehér cukor és vezetékes víz – az ÁFA-kulcs 10%-ra történő csökkentését is végrehajtották. Továbbá emelték a lakossági villamos energia és gáz hatósági árát is (2012. május 1), valamint a világgpiaci hatások következtében jelentősen növekedtek az élelmiszerárak. (Government 2013)

A kedvezőtlen gazdasági környezetre utal, hogy 2014 első negyedében – először az elmúlt két év viszonylatában – több cég került bezárásra (3 083), mint amennyi az új vállalkozások száma (2 778). A Stockholmi székhelyű Bisnode Csoport horvátországi szervezetének felmérése szerint további negatívum, hogy 2014 első negyedében (7 185) nőtt a befagyasztott bankszámlával rendelkező vállalatok száma is, mely a 2012-es mélypont (7 174) után 2013-ban (6 409) ugyan csökkent, de a kedvező tendencia 2014 elején nem folytatódott. (Bisnode 2014)

Az állami szektor magas aránya, továbbá az állami tulajdonban lévő cégek liberalizációjának és szerkezetátalakításának lassúsága a munkanélküliség további növekedésébe torkollottak, s tovább nehezítették az ország munkaerőpiaci helyzetét, mely a megelőző évtizedben is az EU28-ak viszonylatában az egyik legalacsonyabb értéket produkálta. A munkanélküliség nem egyformán sújtja a különböző társadalmi rétegeket, akik közül elsősorban a fiatalok és az alacsony szakképzettségűek a leginkább érintettek. A 19-24 éves korosztályból a munkanélküliség megközelítette az 50%-ot. A munkaerőpiac erőteljesen fragmentált, a munkába lépést számos megszorítás nehezíti, többek között a munkavállalók határozott idejű szerződéssel történő alkalmazása. A munkanélküliség fokozatos növekedése a válság időszakában romló társadalmi mutatókat eredményezett és tartósan negatívan befolyásolja a szociális kohéziót. Ezt olyan adatok is igazolják, mint a szegénységi küszöb alatt élők számának emelkedése, mely 2011-ben 21,3 %-on tetőzött, vagy az alacsony munkaintenzitású családok EU-átlaghoz viszonyított (10,3%) magas, 16,1%-os aránya 2012-ben. (COM 2014, Bertelsmann 2014)

A versenyképesség hiányát jól tükrözi az állam export-import képessége. Összehasonlítva az EU többi kis tagállamával, akárcsak a közép- és kelet-európai térség szereplőivel, jól látható, hogy a horvát gazdaság az egyik legkevésbé nyitott a külső piacok irányába. Az ország állandó külkereskedelmi hiánnyal küszködik, mely a gazdasági fellendülés időszakában is súlyosan terhelte a horvát gazdaságot, s a válság előtti utolsó évben az export-import aránya 46%-os volt. A divergencia különösen láthatóvá vált a válság időszakában, s míg a szomszédos államok a 2009-es exportviasszaesésből hamar kilábalnak, addig Horvátországban még 2012-ben is 10%-kal alatta maradt a kivitel a 2008-as csúcserőtelnek. (COM 2013)

Az okok az exporttermékek versenyképességének alacsony szintjére és a horvát valuta, a kuna túlértékelésére vezethetőek vissza, mely nem kedvez a horvát exportnak az importtal szemben. Így a külkereskedelmi mérleg hiánya állandósult, s az elmúlt 13 év viszonylatában a horvát termékexport stabilan a GDP 22%-án maradt. Mivel a késztermékek – gépek, elektromos ipari termékek, kémiai és ásványipari cikkek – teszik ki a horvát exportnak a felét, így mindez negatívan hat a külkereskedelmi mérleg hiányára. Horvátország egykori vezető iparága, a hajógyártás az EU csatlakozási tárgyalások utolsó pillanatában végrehajtott privatizáció után még mindig szerkezetátalakítási problémákkal küzd. Nem kedvezett az exporttevékenységnek az sem, hogy az uniós csatlakozás megszüntette a CEFTA államok területén megszerzett pozícióit, különös tekintettel Bosznia-Hercegovinára, az állam 2. legnagyobb külkereskedelmi piacára. (COM 2014)

A húzóágazatnak számító turizmus, mely a horvát export egyharmadát teszi ki és kétharmada a szolgáltatási exportnak, az árukivitelnél sokkal jobban teljesített az elmúlt 13 év alatt. 2008-ig ez az ágazat erőteljes növekedést tudhat magáénak, de 2009-ben itt is jelentős visszaesés következett be. A recesszió 2010-ben érte el a mélypontját, azóta lassú növekedés tapasztalható, de még nem sikerült elérni a válságot megelőző csúcst. (HOLZNER 2013)

A turizmus esetében is igaz, hogy csak jelentős fejlesztések és beruházások révén tudja megőrizni pozícióit, így nagyobb energiát szükséges fordítani a szezonális kiegészítő termékekre, melyekkel egyrészt meg lehet hosszabbítani a turistaszezon időszakát, másrészt vonzóvá tenni a magas fizetőképességgel bíró vendégek számára. Az idegenforgalmi fejlesztések szükségességét támasztja alá a Világgazdasági Fórum a Turizmusra vonatkozó 2013-as versenyképességi indexe, melyben a vizsgált 140 ország rangsorában 2011-ben a 34. pozíciót, 2013-ban pedig a 35. helyet sikerült elfoglalnia. A változtatások szükségességére utal, hogy kiváló természeti adottságai ellenére az európai regionális rangsorban csak a 23. helyet szerezte meg. Ugyanakkor a turista desztináció szempontból a világ ranglistáján a 29. helyen áll, melyben a tengerpart vonzereje mellett a 18 kulturális világörökség, tovább az 1 természeti világörökség részének tekintett attrakció is nagy szerepet játszik. Az 5. pozíciót vívta ki magának a turizmust támogató infrastruktúra vonatkozásában, s jól szerepelt az egészségügyi turizmus (31) és a szabadidő turizmus (44) terén is. A jelentés is aláhúzza, hogy kiváló helyzetének megőrzéséhez, illetve javításához a további infrastrukturális fejlesztésekre van szükség, különös tekintettel a vasutak, a kikötők és a légi közlekedést illetően, továbbá az ágazatot támogató jogszabályi környezet és a bürokrácia (96) területén. (World Economic 2013)

A válságot enyhítő körülmény, hogy a jórészt külföldi tulajdonú bankrendszer és a korábbi időszak makroprudenciális intézkedései következtében a pénzügyi intézetek meglehetősen jelentős tőke- és likviditási tartalékokkal rendelkeztek, és a válság időszakában megőrizték stabilitásukat, habár csak a nagy és közepes

méretű pénzüzetek tudtak nyereséget produkálni. A gazdaság bővítéséhez így pénzüpiaci oldalról megfelelő erőforrások állnak rendelkezésre, kérdés az, hogy ezekkel mennyire tud élni a horvát gazdasági irányítás és a gazdaság szereplői. (National 2013)

A kormányzat által megfogalmazott feladatok és intézkedések megvalósításában külső kényszerítő erővel lép fel Horvátország európaizációja, hiszen a Közösséghez való csatlakozás kritériumai és a tárgyalási fejezetek előírják a közösségi vívmányok átvételét és hazai gyakorlatba történő beültetését. Nem véletlen, hogy az elhúzódó tárgyalási folyamatokban éppen azok a dossziék kerültek utoljára ideiglenesen lezárásra, mely ezen kérdéseket tartalmazták.

A korábbiakban is láttuk, hogy a versenyképességet erősen negatív irányba befolyásoló tényező a privatizáció, mely felemás módon ment végbe és befejezetlen. Ezen a hiányosságon az uniós kritériumok teljesítése sokat lendített, s bár az állam, mint tulajdonos visszavonulóban van, mégis a gazdaság néhány ágazatában továbbra is meghatározó a szerepe. Ezt támasztja alá, hogy csak az uniós csatlakozási tárgyalások utolsó szakaszában fejeződött be a hajógyártás magánosítása, s ez a magyarázata annak is, hogy a magyar elnökség utolsó napján, 2011. június 30-án, utolsóként került lezárásra a 8-as számú versenypolitikai fejezet, hiszen a közösségi versenyjog tiltja az állam ilyen jellegű beavatkozását a gazdaságba. A kérdés rendezése még jelenleg is folyamatban van, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy horvát Csatlakozási Szerződés negyedik, az Egyéb rendelkezések címet viselő fejezete alapján a Bizottság szoroson nyomom követte Horvátország valamennyi kötelezettségvállalását, amelyeket a csatlakozás időpontjára (2013. július 1) kellett teljesítenie. Ezek között találhatóak a versenypolitika terén tett kötelezettségvállalások, valamint az acél- és hajóépítő-ipar szerkezetátalakítása is. Utóbbiak kiemelt helyzetére utal, hogy a Csatlakozási Szerződésben külön (a nyolcadik és kilencedik) mellékletek foglalkoznak a hajóépítő- és acélipar szerkezetátalakítására vonatkozó horvát kötelezettségvállalásokkal, s ezek végrehajtásának ellenőrzésére a csatlakozásig bezárólag a Bizottság bármikor független szakértőt küldhetett az országba. (Council 2011)

Bár az export már 2008-ban jelentősen, mintegy 20%-kal esett vissza, mégis a kivitelnek a GDP-hez viszonyított alacsony aránya következtében a válság kevésbé érintette. A recesszió kísérőjelenségét, az eladósodást erősítette az országban lezajló beruházások szerkezete, melyek nem termelő beruházások voltak, hanem az infrastruktúrát, kultúrát, oktatást és sportot érintették, s mivel ezek alapvetően hitelekkel épültek a megtérülésük is csak hosszú távon lehetséges. Az autópálya-építések kapcsán különösen érezhető az az ellentmondás, hogy egyrészt pozitív hatással bírt a gazdaságra, az idegenforgalomra, másrészt fokozta az állam külföldi eladósodását.

A horvát gazdaság egyik sarkalatos problémája a munkaerőpiac és a tágabb értelemben vett üzleti környezet gyengesége, melyet a válság felerősített.

A foglalkoztatási ráta 2010-től kezdve az EU28-ban a legalacsonyabb értéket mutatja. (COM 2014) Amíg a válságot megelőzően a munkaképes korú férfiak 70, míg a nők 56%-a volt foglalkoztatott, addig a recesszió jelentős visszaesést (2011-ben 67 és 54%) okozott, s erősebben érintette a férfiakat, tekintettel arra, hogy a válság-sújtotta ágazatokban elsősorban ők dolgoztak. (WORLD BANK 2013) Az elhúzódó recesszió következtében a munkanélküliségi ráta 2013-ban már 17,5% volt, s a Horvát Statisztikai Hivatal jelentése szerint 2014 januárjában elérte a 22,4%-ot. (Državni 2014) Ez azt jelenti, hogy a válság időszakában megduplázódott a munkanélküliek száma, hiszen 2007-ben még csak 9,6% volt. A problémát fokozza, hogy igen magas – 30-40% között mozog – a fiatalok közötti munkanélküliség, továbbá hatalmasak a regionális különbségek, miközben a horvát lakosság meglehetősen immobil. (MINISTRY OF HEALTH 2012) További negatív tényező, hogy a munkanélkülieknek több mint a fele, 2012-ben 65%-a hosszú távon nem talál munkát, s ez az arány az EU-ban mindössze 44,4%. 2012-ben a 20-64 éves korosztálynak mindössze 55,45-a rendelkezett munkával, miközben az uniós átlag 68,5% volt, s a Közösségben csupán Görögország rendelkezik rosszabb mutatóval (55,3%). A helyzet azért is aggasztó, mert 2008-ban a foglalkoztatási ráta még 62,95 volt. (EP 2013) Mindennek következtében a gazdaság súlyos problémája, hogy egyrészt a fogyasztás (nagyobb) nem áll arányban a termeléssel, másrészt az állami bevételek kis számú foglalkoztatottól származnak, amely állandósítja az államháztartási és folyó fizetési mérleg hiányát. (Jurčić 2011)

A válságból való kilábalás elhúzódása negatívan hat az emberek életkörülményeire, a jól-lét mutatói minden tekintetben rosszabbak lettek, és a szegénység növekedett. A recesszió előtt a szegénység elsősorban a három évnél hosszabb ideje munkanélkülieket és az alacsony képzettségűeket érintette. Napjainkban az elhúzódó válságnak köszönhetően a probléma elérte a gazdaságilag aktív, a jobban képzett és a városi fiatalok rétegeit is. A válság következtében növekvő és tartós munkanélküliség és a csökkenő reálkeresetek következtében a horvát népesség mintegy 18%-a esik a szegénységi küszöb alá (WORLD BANK 2014) és 32,7%-át fenyegeti a szegénység és/vagy a társadalmi kirekesztettség. A horvát kormány 2013. évi programjában az Európa 2020 Stratégia szellemében meglehetősen merészen 1 millió 282 ezer főben jelöli meg a szegénységi küszöb alá esők számát, s a foglalkoztatási rátát is a 2012. évi 55,5 %-ról 59 %-ra kívánja növelni. (GOVERNMENT 2013) Súlyos szociális problémát jelent, hogy a horvát társadalom az egyik leginkább idősödő társadalom Európában. A két legutolsó népszámlálás (2001 és 2011) között az idősek (64 év feletti) száma 15,7 %-ról 17,2 %-ra nőtt, míg a fiataloké (0 és 14 év közöttiek) 17,1 %-ról 15,0 %-ra csökkent. (MINISTRY OF HEALTH 2012) Az előrejelzések szerint a 65 feletti népesség – mely 2010-ben a lakosság 17%-át tette ki – 2060-ra várhatóan 27%-ra növekszik, míg a munkaképes lakosság (15-64 év) a jelenlegi 67%-ról 59%-ra fog csökkenni 2060-ra. (EP 2013)

Növekszik a prekariátus (a latin precarius=bizonytalanság, átmenetiség és a proletariátus szavak összetételéből) társadalmi réteghez tartozók száma, akiket a nehéz anyagi helyzet, a nélkülözés kiszolgáltatott helyzetbe hozott, ezáltal az érintettek társas kötelezései fokozatosan megszűnnek, magányossá, elszigeteltté válnak, a társadalmi kirekesztettség folyamata pedig visszavonhatatlan lesz. (Standing 2012)

Strukturális reformok és válságmenedzsment

Mint a korábbiakban láthattuk, a gazdasági válság felszínre hozta a horvát gazdaság strukturális problémáit, a reformok befejezetlenségét, melyek az immáron EU-tag Horvátország számára elengedhetetlenek, hiszen ezek nélkül nem csak a válságból való kilábalás a kétséges, de az is, hogy a prosperitás időszakában képes lesz-e megbirkózni a Közösségen belüli versennyel. Az EU-tól való lemaradása tetten érhető abban, ha összevetjük az uniós és a horvát teljesítményeket az Európa 2020 Stratégia fő indikátorainak vonatkozásában.

2. táblázat Az EU és Horvátország az Európa 2020 Stratégia célkitűzései tükrében

	EU	Horvátország	Cél EU	Cél Horvátország.
1. Foglalkoztatási ráta (%)	68,6	57	75	59
2. Kutatás-fejlesztés (GDP %)	2,03	0,75	3	1,4
3. Klímaváltozás, energia				
3. a) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása (%)	85	95,2	80	106
3. b) megújuló energia aránya (%)	12,5	13,8	20	20
4. Oktatás				
4. a) Korai iskolaelhagyók (18-24 év)	12,9	4,1	10	-
4. b) A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év)	35,5	24,5	40	40
5. Szegénység	~ 23	1 382 000	20 millió	1 282 000

Forrás: Government of the Republic of Croatia (2013) 2013 Economic Programme of Croatia

A táblázat adataiból látható, hogy Horvátország jelentősen elmarad az EU átlagától a foglalkoztatottság, a kutatás-fejlesztés, az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év) és a szegénység mutatóinak vonatkozásában, míg a megújuló energia használatában megelőzi, a korai iskolaelhagyók tekintetében pedig nem csak megelőzi, de szignifikánsan is jobban teljesít az EU 27-eknél.

A válság kezelésére a 2011 decemberében hatalomra kerülő kormányzat célul tűzte ki a fenntartható gazdasági növekedés feltételeinek megteremtését. A megvalósítás kereteit a gazdasági minisztérium által kidolgozott és a parlament által 2012. február 23-án elfogadott új gazdasági terv, valamint a horvát kormányzat által 2013. április 8-án beterjesztett 2013. évi gazdasági program adja, mindkettő szoros összhangban a millenniumi célkitűzésekkel és a 2020 Stratégiával. A 2013. évi program merőben más, mint a korábbi hasonló dokumentumok, hiszen a horvát gazdaság jellemzésén alapulva számba veszi egyrészt a szerkezeti átalakításból és a gazdaság reformokból adódó feladatokat, másrészt a válságból fakadó célokat, s mindezt az ország konvergencia-programjával, a Nemzeti Reformprogrammal, és az EU által szorgalmazott gazdasági kormányzással szoros összefüggésben. (GOVERNMENT 2013)

Mindezek alapján megállapításra kerülnek a gazdaság növekedése előtt álló fő akadályok és a legfontosabb feladatok. Minden korábban felsorakoztatott adat azt tükrözi, hogy a versenyképesség egyik fő gátja az alacsony foglalkoztatottság és a magas munkanélküliségi ráta, melynek megoldása a 2020 Stratégiában is kiemelten szerepel. Ez egyrészt a gazdaság élénkítésével, másrészt a munkaerőpiac átalakításával, a munkavállalók korszerűbb és a piac igényeihez igazodó ismeretivel, az oktatás átalakításával és reformjával, az élethosszig tartó tanulás megteremtésével, vagyis a tudás alapú társadalommal orvosolható. Ennek érdekében a 2009/38/EC27 rendelet előírásainak figyelembe vételével kiegészítésre került a Munka Törvénykönyve, továbbá a szürkegazdaság visszaszorítása és a rugalmas munkaformák megerősítése a szabor elfogadta az Ideiglenes és Részmunkaidős Foglalkoztatásról szóló törvényt. (HRVATSI SABOR 2013A)

A versenyképes tudásra hívja fel a figyelmet az Éves Növekedési Felmérés, kiemelten kezelve az infokommunikációs technológia alacsony fokát, mely különösen hátrányosan érinti a vidéki területeket, s további fejlesztését elengedhetetlennek tartja a korszerű hivatali struktúra kialakítása szempontjából is. (ANNUAL GROWTH 2013) Mindez szoros összefüggésben van a kutatás-fejlesztéssel, hiszen láthattuk, hogy a költségvetés csak a GDP mintegy 0,75%-át fordítja eme, a gazdaság versenyképességének növeléséhez szükséges alapvető eszközre. Így nem csoda, hogy minden fejlesztéssel kapcsolatos dokumentumban prioritásként szerepel az R&D-re fordított kiadások növelése. Ehhez kapcsolódóan került elfogadásra 2013-ban a Horvát Köztársaság Nemzeti Innovációs Stratégája (2013-2020) és annak 2013-14. évi Akcióprogramja, mely célul tűzi ki a gazdaság innovációs potenciáljának, a tudományos és technológiai fejlesztéseknek és a humán erőforrás innovációs kapacitásának növelését, továbbá a gazdaság szereplőinek és a tudományos kutatóközpontok munkájának közelítését és összehangolását. (MINISTARSTVO 2014)

Korábban láthattuk, hogy az elhúzódó válság fő okai a megoldatlan szerkezeti átalakításokból fakadnak. A válságmenedzselő programok mindegyike kiemelt figyelmet fordít a strukturális átalakításokra, az állami vállalatok privatizációjának

befejezésére és az állami szociális támogatások korszerű rendszerének kialakítására, melyek jelenleg a gazdasági növekedés fő akadályai, s hosszú távon csak így lehet a horvát gazdaság versenyképes. Mindemellett ezen feladatok végrehajtása rövid távon negatív hatással lehet mind a gazdaságra, mind a munkaerőpiacra, ezért átgondolt, hatástanulmányokkal alátámasztott intervencióra van szükség.

A jól-léti szolgáltatások rendszerének átalakítása nem csak Horvátország, hanem az egész rendszerváltó térség feladata, melynek anomáliáit a válság még inkább felszínre hozta és nyilvánvalóvá tette az állami szerepvállalás csökkentésének szükségességét, különös tekintettel az egészségügyre és a nyugdíjrendszer átalakítására. Ennek érdekében napvilágot látott az új Szociális Jól-léti Szolgáltatásokról szóló törvény, mely egyetlen hatósághoz rendeli az eddigi szétszabdalt ügyintézt. (HRVATSI SABOR 2013B)

További feladat a kis- és középvállalkozások támogatása, melyet a regionális operatív programok hivatottak kezelni. Jogi háttérét a 2013-ban életbe lépett Befektetési Környezet és a Befektetések Támogatásáról szóló törvény biztosítja, mely nagy mértékben megkönnyíti a vállalkozások alapítását, jelentősen csökkentve az előfeltételeket. (HRVATSI SABOR 2012)

A stratégia dokumentumok mindegyike problémaként jeleníti meg Horvátország régióinak eltérő fejlettségét és a nagy regionális különbségeket. A regionális, fejlettségbeli választóvonalak nem az állam nyugati és keleti részei között húzódnak, mert mindkét irányban találhatóak fejlett és kevésbé prosperáló térségek. A centrum szerepet négy nagyváros és vonzáskörzeteik töltik be, míg a periférikus területek a ritkán lakott, alig járható hegyvidékek és szigetek, a rurális és a határ menti térségek, s ezek között hatalmas szakadékok húzódnak meg, akár a gazdasági, akár a népességi, a foglalkoztatottsági, a jól-léti, vagy az iskolázottsági mutatókat vesszük figyelembe. Az egyes területek konvergálása nélkül az ország gazdasági versenyképessége nem valósítható meg. (LŐRINCZNÉ 2013)

Összefoglalás

A horvát gazdaság jól példázza azt, hogy a rendszerváltó és piacgazdaság kiépítését célul kitűző országokban a gazdaság strukturális átalakítása, a reformok maradéktalan bevezetése, melyek nem csak a gazdaságot, hanem a nagy szolgáltató-rendszereket is érintik elengedhetetlen feladat. Ha ez nem valósul meg, ideig-óráig akár jól is működhet a gazdaság, amint ez láthattuk Horvátország esetében is. Csak idő kérdése volt azonban, hogy a befejezetlen szerkezeti átalakítások következtében mikor kerül leágazó pályára a gazdaság. A válság felgyorsította ezen negatív folyamatokat, és éppen a reformok megvalósításának hiánya sokkal mélyebb, tartósabb és elhúzódó recessziót eredményezett. A kilábaláshoz a 2011 decemberétől hatalmon lévő kormányzat aktív törvénykezéssel megteremtette a jogszabályi feltételeket, az ország gazdasági programja felismerve a

gazdaságpolitika korábbi hibáit és a strukturális problémákat megfelelő választ adott, mely jó alap lehet a válságból való kilábalásra.

Irodalom

- Annual Growth Survey (2013) Republic of Croatia
- Bertelsmann Stiftung (BTI) (2014) – *Croatia Country Report*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014.
- Bisnode, Analiza (2014) *1 Q 2014 Godine te analitički osvrt na ista razdoblja 2013. te 2012. godine*;
- COM (2013) Directorate General Ecfm Economic and Financial Affairs. *Statistical Annex of European Economy*. Autumn 2013.
- COM (2014) Directorate General for Economic and Financial Affairs: *Macroeconomic Imbalances. Croatia 2014*. Occasional Papers 179.
- Council of the European Union (2011) *Accession Treaty: Treaty concerning the accession of the Republic of Croatia*. Brussels, 13 September 2011. AC 31/11;
- Council of the European Union (2014) *Council opens excessive deficit procedure for Croatia*. Brussels, 28 January 2014, 5646/14, Presse 29.
- Croatian National Bank (CNB) (2014) *Bulletin 201*. Year XX, March 2014.
- Državni Zavod za statistiku (2014) *Stopa registrirane nezaposlenosti*. <http://www.dzs.hr/default.htm>
- EP (2013) Directorate General for Internal Policies: *The Employment and Social Situation in Croatia*. Brussels, September 2013.
- Government of the Republic of Croatia (2013) *2013 Economic Programme of Croatia*;
- Government of the Republic of Croatia (2014) *National Reform Programme. 24 April 2014*;
- Holzner, Mario (2013) *Impact of Croatian EU Accession on Regional Trade Patterns*. The Vienna Institute for International Economic Studies. Policy Notes and Reports, No. 10 June 2013;
- Hrvatsi Sabor (2013a) *Act on Temporary and Part-Time Jobs*;
- Hrvatsi Sabor (2013b) *Zakon o Socijalnoj Skrbi*. Narodne Novine 13 december 2013. (Social Welfare Act);
- Hrvatsi Sabor (2012) *Act on Investment Promotion and Improving the Investment Climate* Official Gazette NN 111/12;
- Institute of Economics: *Croatian Economic Outlook Quarterly 2007-2013*, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface.
- <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

- Jurčić, Ljubo (2011) *Hrvatska - atipičan model gospodarenja*. *Ekonomski Pregled* 61 (12) 852-880.;
- Levasseur, Sandrine (2014) *Croatia under the Excessive Deficit Procedure. Which measures should be implemented?* OFCE Briefing Paper, No. 6/ January 27, 2014.
- Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Aposztróf Kiadó Bp. 2013.
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period*;
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Pre-Accession Economic Programme (PEP) 2012 – 2014*
- Ministry of Health of the Republic of Croatia (2012) *National Health Care Strategy 2012-2020*.
- Ministarstvo Gospodarstva (2014) *Nacionalne strategije inovacija u Republici Hrvatskoj 2013-2020, s akcijskim planom za period 2013-2014* (National Innovation Strategy of the Republic of Croatia. Action Plan 2013-2014)
- National Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013
- Standing, Guy (2012) *Prekariátus. Lakosokból állampolgárok?* In: *Fordulat*, 2012. No. 19. 28-51.
- WORLD BANK (2013) International Bank for Reconstruction and Development and International Financial Corporation and Multilateral Investment Guarantee Agency *Country Partnership Strategy for the Republic of Croatia for the period FY14-FY17*. June 27. 2013.
- WORLD BANK Group (2014) – *Croatia Partnership*. Country Program Snapshot April 2014.
- WORLD Economic Forum (2013) *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*.